

૬. કાષ્ઠખંડ:(લાકડાનો ટુકડો)

પ્રસ્તાવના

* પ્રાચીન ભારતીય શિક્ષણ પદ્ધતીમાં ગુરુ અને શિષ્ય નું સાનિધ્ય મહત્વનું છે. કારણ કે ગુરુ અને શિષ્ય આખો દિવસ સાથે રહેતા હોવાથી ગુરુ ને ક્યારેક આકસ્મિક રીતે તો ક્યારેક સાહજિક રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવાનો અવસર મળી રહેતો. જે પરંપરા આજે પણ ગુરુકુળો માં જોવા મળે છે.

આ પાઠ માં પણ ગુરુ અને શિષ્ય જ્યારે નદી કિનારે ભ્રમણ કરતા હોય છે ત્યારે, ગુરુ ની નજર નદીમાં તરતા એક કાષ્ઠખંડ એટલે કે લાકડાના ટુકડા પર પડે છે. અને ગુરુ શિષ્યને કાષ્ઠખંડના ઉદાહરણથી જ્ઞાન આપે છે.

ગુરુ કાષ્ઠખંડની કલ્પના માણસ રૂપે કરી ને સમજાવે છે કે જો કાષ્ઠખંડ નદીના રસ્તે આવતાં વિદ્યોથી બચશે તો જ સમુદ્ર સુધી પહોંચશે. તેમ મનુષ્ય પણ જીવનમાં આવતાં વિદ્યો થી બચીને જ સુખરૂપી સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે.

કાષ્ઠખંડ એટલે કે લાકડાના ટુકડાને માણસ સાથે સરખાવીને ગુરુએ સુંદર ઉપદેશ આપ્યો છે.

તો ચાલો વિદ્યાર્થી મિત્રો આપણે પણ આ સુંદર ઉપદેશ ગ્રહણ કરીએ અને તેને જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતેભ્યઃ વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તર ચિનુત। નીચે લખેલા વિકલ્પોમાંથી યોગ્ય ઉત્તર પસંદ કરો.

1. જલપ્રવાહે ગુરુઃ શિષ્યં કિં દર્શયતિ?

(ક) પાષાણખંડમ્

(ખ) કાષ્ઠખંડમ્

(ગ) કાઞ્ચનમ્

(ઘ) ગમનમાર્ગમ્

2. વયં સર્વે માનવાઃ કીદૃશાઃ ઇવ સ્મઃ?

(ક) જલમ્ ઇવ

(ખ) નદી ઇવ

(ગ) વિના ઇવ

(ઘ) કાષ્ઠખંડા ઇવ

3. સામાજિકો વ્યવહારઃ કુત્ર અપેક્ષિતો ભવતિ?

(ક) સુખે

(ખ) શુભપ્રસને

(ગ) સર્વત્ર

(ઘ) અતિદુઃખે

4. કેષાં જનાનાં પ્રગતિઃ બાધિતા ભવતિ?

(ક) ભયગ્રસ્તાનામ્

(ખ) વ્યસનિજનાનામ્

(ગ) વ્યાવહારિકાનામ્

(ઘ) શિષ્યજનાનામ્

5. 'गुरुः सह उपविष्टः आसीत्।

(क) शिष्ये

(ख) शिष्येण

(ग) शिष्यस्य

(घ) शिष्यम्

6. प्रतिमुखत्वम् एव नदीजलवियोगः।

(क) परिवारात्

(ख) संसारात्

(ग) व्यवहारात्

(घ) प्रवाहात्

7. आहारादयः भवन्ति।

(क) सेवनीयाः

(ख) सेवनीयः

(ग) सेवनीयो

(घ) सेवनीयम्

8. सामाजिको व्यवहारः शक्तिमनतिक्रम्य न ।

(क) भवेताम्

(ख) भवेयुः

(ग) भवेत्

(घ) भवेयम्

9. गमनमार्गे विघ्नाः भवन्ति।

(क) एकः

(ख) सप्त

(ग) त्रयः

(घ) चत्वारः

2. एकवाक्येन संस्कृतभाषयाम् उत्तरं लिखत।

श्लोक वाक्यभां संस्कृत भाषाभां उत्तरं लब्धो.

1. गुरुः कुत्र वर्तमानः आसीत्?

उत्तरम्: गुरुः गङ्गातीरे वर्तमानः आसीत्।

2. गुरुः कम् उपदिशति?

उत्तरम्: गुरुः शिष्यम् उपदिशति।

3. प्रवाहरूपे परिवारे किं वहति?

उत्तरम्: प्रवाहरूपे परिवारे स्नेहरूप जलं वहति।

4. कीदृशाः जनाः एकस्मिन् स्थाने भ्रमन्ति?

उत्तरम्: व्यसनेषु पतिताः जनाः एकस्मिन् स्थाने भ्रमन्ति।

5. विघ्नरहिताः जनाः कीदृशं समुद्रं प्राप्नुवन्ति?

उत्तरम्: विघ्नरहिताः जनाः ज्ञानेन सुखेन च पूर्णम् आनन्दमयं संसारसमुद्रं प्राप्नुवन्ति।

૩. કૃદન્ત પ્રકારં લિખત।

કૃદન્તના પ્રકાર લખો.

1. આગન્તુમ્ – હેત્વર્થક ધાતુસાધિત તુમન્ત અવ્યયમ।
2. અતિક્રમ્ય – સમ્બન્ધક ભૂતકૃદન્તમ્ (લ્યબન્ત અવ્યય)।
3. પતિતાઃ – ત પ્રત્યયાન્ત કર્મણિ ભૂતકૃદન્તમ્
4. કરણીયાઃ – વિધ્યર્થ કર્મણિ કૃદન્તમ્।
5. બાધિતા – કર્મણિ ભૂતકૃદન્તમ્।

૪. સન્ધિ યોજયત્।

સંધિ જોડો.

1. શિષ્ય + અપૃચ્છત્ = શિષ્યોઽપૃચ્છત્
2. પતિતઃ + જનઃ = પતિતોજનઃ
3. અતઃ + તત્ર = અતસ્તત્ર
4. પ્રગતિ + તેષામ્ = પ્રગતિસ્તેષામ્
5. ગુરુઃ + અગ્રે = ગુરુરગ્રે

૫. અધઃ પ્રદત્તાનાં પદાનાં સમાસપ્રકારં લિખત।

નીચે આપેલા પદોના સમાસ પ્રકાર લખો.

1. ભારાધિક્યેન – ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસ
2. આહારનિદ્રાભયાદયઃ – इतरेतर द्वन्द्व સમાસ; બહુવ્રીહિ સમાસ
3. સંસારસમુદ્રમ્ – કર્મધારય સમાસ
4. સુખપૂર્ણમ્ – તૃતીયા તત્પુરુષ સમાસ

૬. ધાતુરૂપાણાં પરિચયં કારયત।

ધાતુરૂપોનો પરિચય કરો.

ધાતુરૂપમ્	ધાતુઃ	પદમ્	કાલ/અર્થઃ	પુરુષ	વચનમ્
ઉદા. ગચ્છન્તિ	ગમ્	પરસ્મૈપદમ્	વર્તમાનકાલ	અન્ય પુ.	બહુવચનમ્
(1) ભ્રમન્તિ	ભ્રમ	પરસ્મૈપદમ્	વર્તમાનકાલ	અન્ય પુ.	બહુવચનમ્
(2) અપૃચ્છત્	પ્રચ્છ	પરસ્મૈપદમ્	હાસ્તન્ ભૂતકાલ	અન્ય પુ.	અન્ય પુ.
(3) ભવેયુઃ	ભૂ	પરસ્મૈપદમ્	વિધ્યર્થ	અન્ય પુ.	બહુવચનમ્
(4) ભવામઃ	ભૂ	પરસ્મૈપદમ્	વર્તમાનકાલ	ઉ.પુ.	બહુવચનમ્

7. પુરુષવચનનુસારં શબ્દરૂપાણાં પરિચયં કારયાત।

પુરુષ વચન અનુસાર શબ્દ રૂપનો પરિચય આપો.

ઉદાહરણમ્-	મૂલશબ્દ	વિભક્તિ:	વચનમ્	શબ્દાર્થ:
દેશે	દેશ	સપ્તમી	એકવચન	દેશમાં.
1) પ્રવાહેણ	પ્રવાહ:	તૃતીયા	એકવચન	પ્રવાહ વડે
2) અસ્માકમ્	અસ્મદ	ષષ્ઠી	બહુવચન	આપણું
3) તીરેષુ	તીર	સપ્તમી	બહુવચન	કિનારે
4) વ્યવહારાન્	વ્યવહાર	દ્વિતીયા	બહુવચન	પ્રવૃત્તિ
5) પરિવારાત્	પરિવાર	પञ्ચમી	એકવચન	પરિવાર

8. માતૃભાષાયામ્ ઉત્તરાણિ લિખત।

માતૃભાષામાં ઉત્તર લખો.

(1) સાચું સુખ મેળવવાં માટે કોણ યોગ્ય નથી ?

ઉત્તરમ્: જે માણસો પોતાની શક્તિથી વધારે સામાજિક વ્યવહારો કરે છે, તેઓનું અતિભાર ને કારણે ડૂબવું નક્કી જ હોય છે. અને આવા ડૂબેલા માણસો સુખથી ભરેલા સંસાર સમુદ્રને પામી શકતા નથી. તેથી આવા માણસો સાચું સુખ મેળવવા યોગ્ય નથી.

(2) લેખકે મનુષ્યોને કાષ્ઠખંડ જેવા શા માટે કહ્યા છે ?

ઉત્તરમ્: આપણું જીવન એક નદી છે. જેમાં પ્રવાહરૂપી પરિવારમાં સ્નેહરૂપી જળ વહે છે. જેમ લાકડાના ટુકડાને પાણીના પ્રવાહ દ્વારા સમુદ્ર સુધી પહોંચવામાં વિઘ્નો ના નડે તો જ તે સમુદ્રને પામી શકે. તેમ પોતાના પરિવારમાં કાષ્ઠખંડરૂપી જીવન જીવતા આપણને પણ જો ચાર વિઘ્નો ના નડે તો જ સુખી સંસારરૂપી સમુદ્રને પામી શકીએ છીએ. તેથી લેખક મનુષ્યને કાષ્ઠખંડ કહે છે.

(3) સમુદ્ર સુધી જવામાં કાષ્ઠખંડને કયા કયા વિઘ્ન આવી શકે છે ?

ઉત્તરમ્: કાષ્ઠખંડને સમુદ્ર સુધી જવાનાં માર્ગમાં પહેલું વિઘ્ન કાંઠાઓનું જોડાણ, બીજું વિઘ્ન અતિભારને લીધે ડૂબવું, ત્રીજું વિઘ્ન વમળમાં ફસાઈ જવું અને ચોથું વિઘ્ન નદીના પાણીથી છુટું પડવું. આવા ચાર પ્રકારના વિઘ્નો આવી શકે છે.

4) આવર્તપાત નામના વિઘ્નને સમજાવો.

ઉત્તરમ્: આવર્તપાત એટલે વમળમાં ફસાઈ જવું. લાકડાનો ટુકડો પાણીમાં ફસાઈ જાય છે. તો તે સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકતો નથી. તેમ માનવજીવનમાં મદિરાપાન, જુગારની રમત, તમાકુનું સેવન, ચોરી કરવી વગેરે ખરાબ આદતો વમળ સમાન છે. લાકડાના ટુકડારૂપી મનુષ્યને સુખ રૂપી સંસારસાગરમાં પહોંચવું હોય તો આ વમળમાંથી બહાર નીકળવું જ પડે અને તો જ તે સુખ પામી શકે.

9. विभागद्वयं यथार्थरीत्या संयोजयत ।

क

ख

(1) आवर्तपातता	→	(1) परिवारात् प्रतिमुखत्वम्
(2) तीरे संलग्नता	→	(2) सामाजिकव्यवहाराणां भाराधिक्यम्
(3) जलवियोगः	→	(3) व्यसनेषु सततं पतनम्
(4) जले निमग्नता	→	(4) आहारादीनां सेवने सततं प्रवृत्तिः
		(5) तनन युक्तं साम्प्रतं क्षणमपि अत्र अवस्थातुम्।

